

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право
УДК 343.241

Денькович Ольга Іванівна

кандидат юридичних наук

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Денькович Ольга Ивановна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры уголовного права и криминологии

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Denkovych Olha

PhD, Associate Professor of Criminal Law and Criminology Department

Ivan Franko National University of Lviv

**СТАНДАРТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КОНВЕНЦІЄЮ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД
СТАНДАРТЫ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ ПО КОНВЕНЦИИ О
ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ОСНОВНЫХ СВОБОД
SENTENCING STANDARDS UNDER THE CONVENTION FOR THE
PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL
FREEDOMS**

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу практики Європейського суду з прав людини щодо стандартів призначення покарання. Покарання є засобом втручання у права та свободи людини і не узгоджується зі стандартами, гарантованими Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод у випадках коли: а) у статтях Конвенції або протоколах до неї встановлено пряму заборону на застосування певного виду покарання; б) коли покарання обмежує право чи свободу людини, яке відповідно до Конвенції є абсолютним та не допускає жодних винятків; в)*

не витримані усі умови легітимності втручання у право, передбачені Конвенцією. Умови легітимності кримінально-правового обмеження прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, вичерпно передбачені у її статтях. Вони диференційовані щодо кожного неабсолютного права. Однак низка уніфікованих вимог, стандартів стосуються кримінально-правового обмеження усіх неабсолютних прав людини через призначення покарання. На підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини автор робить висновок, що вказані стандарти призначення покарання впливають з гарантій, передбачених статтями 7, 14 Конвенції, ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції та принципу про пропорційність призначеного особі покарання. Констатовано, що Європейський суд з прав людини не втручається у вирішення національним судом питання про обрання винній особі конкретного виду та розміру покарання, за винятком тих випадків, коли порушується питання про дотримання стандарту пропорційності цього покарання.

Ключові слова: покарання, пропорційність покарання, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, практика Європейського суду з прав людини.

Анотація. Стаття посвящена аналізу стандартів назначенія наказания в практике Европейского суда по правам человека. В статье рассматриваются случаи, в которых наказание, как вмешательство в права и свободы человека, нарушает стандарты Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Это, в частности, случаи когда а) в статьях Конвенции или протоколах к ней, установлен прямой запрет на применение определенных видов наказания; б) когда наказание ограничивает абсолютное право человека, которое в соответствии с Конвенцией не допускает никаких исключений; в) наказание за сущностью

правоограничений является вмешательством в неабсолютное право человека, гарантированное Конвенцией, однако не выдержаны все условия легитимности вмешательства в это право. Условия легитимности уголовно-правового ограничения прав, гарантированных Конвенцией о защите прав человека и основополагающих свобод, исчерпывающе предусмотрены в ее статьях и дифференцированы относительно каждого неабсолютного права. Однако, есть ряд унифицированных требований, которые касаются уголовно-правового ограничения всех неабсолютных прав человека и распространяются, также и на назначение наказания. На основании анализа практики Европейского суда по правам человека автор делает вывод, что эти стандарты назначения наказания исходят из гарантий, предусмотренных статьями 7, 14 Конвенции, ст. 4 Протокола № 7 к Конвенции и общему требованию о пропорциональности назначенного наказания. Констатируется, что Европейский суд по правам человека не вмешивается в решение национальным судом вопроса об избрании виновному конкретного вида и размера наказания, за исключением тех случаев, когда затрагивается вопрос о соблюдении стандарта пропорциональности этого наказания.

Ключевые слова: наказание, пропорциональность наказания, Конвенция о защите прав человека и основополагающих свобод, практика Европейского суда по правам человека.

Summary. The article is devoted to the analysis of the case-law of the European Court of Human Rights on sentencing standards. The article entails conditions under which punishment, as the means of interference in human rights and freedoms, does not conform to the human rights standards, guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. They include such conditions: (a) the Convention explicitly prohibits the enforcement of the certain punishment; (b) the

punishment interferes with the right or freedom that is absolute and the Convention does not allow any exception to it; c) the punishment interferes with the right or freedom, which is not absolute, and does not conform to the legitimacy conditions of such interference. The articles of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms entail legitimacy requirements under which it is permitted to restrict the human rights by the means of criminal law. Those requirements are differentiated for each non-absolute right. However, there are a number of standard requirements that pertain to the restriction of all non-absolute human rights through the imposition of punishment. After the analysis of the case law of the European Court of Human Rights, the author concludes that these sentencing standards are derived from the guarantees set forth in Articles 7, 14 of the Convention, Article 4 of the Protocol No. 7 to the Convention and the general requirement of the proportionality of the imposed punishment. It is noted that the European Court of Human Rights does not interfere in the national court's decision on the particular type punishment that should be imposed, except for cases where the issue of compliance with the standard of proportionality of that punishment is raised.

Key words: *punishment, proportionality of the punishment, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the case law of the European Court of Human Rights.*

Постановка проблеми. Впродовж тривалого часу традиційним був підхід, за яким держава володіла абсолютною свободою у виборі санкцій, в тому числі форм та видів покарання, які застосовуються до особи, яка порушує вимоги чинного законодавства. Однак з розвитком міжнародна спільнота прийшла до висновку, що навіть та особа, яка вчинила злочин, наділена певними правами. Тому свобода держави у визначенні санкцій за вчинення правопорушень не є абсолютною, а обмежена, в тому числі,

правами особи, до якої така санкція застосовується. Вказане правило поширюється і на визначену державою системою покарань.

Вимоги до сформованої державою системи покарань та правил їх призначення закріплені у низці міжнародних актів, до яких належить, зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (надалі – ЄКПЛ, Конвенція). Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) нерідко у своїх рішеннях торкається питання про відповідність призначеного особі покарання стандартам прав людини, гарантованих Конвенцією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему покарання у практиці ЄСПЛ в Україні досліджували К. П. Задоя [1], П. М. Рабінович [2], О. О. Сорока [3], С. В. Хиліук [4], Ю. Б. Хім'як [5], В. Човган [6]. Ці науковці розглядали питання про поняття «покарання» у практиці ЄСПЛ, про відповідність окремих покарань, передбачених Кримінальним кодексом України (надалі КК України), стандартам Конвенції, пропорційність покарання. Однак проблема призначення покарання у відповідності до стандартів Конвенції не була об'єктом комплексного наукового дослідження.

Тому **метою** цієї роботи є визначити, які стандарти прав людини передбачає Конвенція в інтерпретації ЄСПЛ щодо призначення винній особі покарання.

Виклад основного матеріалу. За своєю правовою природою покарання полягає у обмеженні прав та свобод особи, визнаної винною у вчиненні злочину. ЄСПЛ розглядає такі обмеження і, відповідно, покарання як втручання у права та свободи, які передбачені Конвенцією та протоколами до неї. За загальним правилом таке втручання чи обмеження є легітимним правомірним винятком з певного права, гарантованого ЄКПЛ. Однак у певних випадках покарання, як втручання у права та свободи гарантовані у ЄКПЛ та протоколах до неї, не узгоджується з

вимогами, закріпленими у цьому міжнародному акті. Такі випадки можна звести до наступних:

1) у статтях Конвенції або протоколах до неї встановлено пряму заборону на застосування певних видів покарання. Зокрема, у ст. 1 Протоколу № 13 до Конвенції встановлено заборону на застосування такого виду покарання як смертна кара;

2) покарання обмежує те право чи свободу людини, яке відповідно до Конвенції є абсолютним/абсолютною та не допускає жодних винятків. Як наслідок покарання, яке є втручанням у вказане право, суперечить ЄКПЛ та передбаченим нею гарантіям. Зокрема, ст. 3 Конвенції закріплює абсолютне право особи не бути підданою катуванню, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Якщо покарання за суттю правообмежень, що ним передбачені, або умовами його призначення винній особі не відповідає стандартам ст. 3 Конвенції, то його застосування не узгоджується з вимогами цієї статті. С. В. Хилук прийшла до висновку, що сучасне кримінальне законодавство держав – членів Ради Європи практично не передбачає видів покарань, які за своєю матеріально-правовою природою є такими, що суперечать ст. 3 Конвенції [4, с. 116]. Однак підставою для визнання певного покарання таким, що суперечить ст. 3 Конвенції, може бути не лише зміст правообмежень, що накладаються на особу конкретним видом покарання. У нещодавньому рішенні, ухваленому у справі проти України, ЄСПЛ констатував, що довічне позбавлення волі як вид покарання порушує ст. 3 Конвенції не за своєю матеріально-правовою природою, а у зв'язку з відсутністю адекватних законодавчих процедур перегляду призначеного винному покарання у виді довічного позбавлення волі, незменшуваністю цього покарання та нечіткістю відповідних положень кримінального закону (ECtHR, *Petukhov v. Ukraine*, § 175, 180, 184 [7]). Таким чином у визначенні того чи суперечить певне покарання ст.

З Конвенції ЄСПЛ бере до уваги не лише його матеріально-правову природу, але й порядок та умови його застосування;

3) покарання за суттю правообмежень є втручанням у право людини, передбачене Конвенцією чи протоколами до неї, яке не є абсолютним, однак не витримані усі умови легітимності втручання у це право. Більшість прав та свобод людини, які закріплені у ЄКПЛ та протоколах до неї, не є абсолютними, а, отже, можуть бути обмежені державою, зокрема і кримінально-правовими засобами. Наприклад, таке покарання як конфіскація майна є втручанням у право особи мирно володіти своїм майном, яке передбачене у ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Це право не є абсолютним та допускає винятки. Тому покарання у виді конфіскації майна повинне відповідати умовам, з дотриманням яких ЄКПЛ дозволяє обмежувати право особи мирно володіти своїм майном,.

Відповідно до конвенційної практики ЄСПЛ держави наділені свободою у визначенні системи покарань, встановленні їх видів та розмірів у санкціях статей за конкретні злочини, законодавчій регламентації правил призначення покарання, за тими винятками, коли такі правила чи покарання порушують гарантії, передбачені Конвенцією.

Для того, щоб призначене винній особі покарання не суперечило Конвенції та в подальшому було оцінене ЄСПЛ саме як легітимний виняток з гарантованих Конвенцією прав та свобод, таке покарання повинно відповідати низці умов. Щодо кожного права, з якого можливі винятки, у ЄКПЛ та протоколах до неї передбачені певні умови, з дотриманням яких це право може бути обмежене. За дотримання цих умов захід втручання, до якого належить і покарання, буде узгоджуватись з гарантіями, передбаченими Конвенцією. Наприклад, у ст. 10 ЄКПЛ легітимність обмеження права особи на свободу вираження поглядів визначається сукупністю таких умов: 1) якщо такі обмеження встановлені

законом; 2) якщо такі обмеження є необхідними в демократичному суспільстві; 3) якщо такі обмеження здійснюються в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Низка статей КК України передбачають кримінальну відповідальність за діяння, які є проявом зловживання особою своїм правом на свободу вираження поглядів. Наприклад, це ст. ч. 2 ст. 109, 293, 294, 300. Притягуючи винну особу до кримінальної відповідальності за вказаними статтями КК України, держава кримінально-правовими засобами обмежує гарантоване цій особі у ст. 10 Конвенції право. А тому обрана судом форма кримінальної відповідальності, вид та розмір покарання за вчинення вказаних діянь мають відповідати умовам легітимності обмеження права на свободу вираження поглядів, передбачених у ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ. Зокрема, у рішенні у справі *Taranenko v. Russia* [8] ЄСПЛ оцінював чи узгоджується з вимогами легітимності обмеження права на свободу вираження поглядів притягнення заявниці до кримінальної відповідальності за масові заворушення за ч. 2 ст. 212 КК Російської федерації та призначення їй покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки умовно. За результатами розгляду справи ЄСПЛ прийшов до висновку, що застосовані заходи, які є втручанням у право, гарантоване ст. 10 Конвенції, відповідають лише двом умовам легітимності такого втручання: передбачені законом та спрямовані на захист громадської безпеки (ECtHR, *Taranenko v. Russia*, § 72-73 [8]). Поза тим призначене заявниці покарання, на думку Суду, є непропорційним до тієї мети, яку переслідувала держава, а тому такий захід не є необхідним в демократичному суспільстві (ECtHR, *Taranenko v. Russia*, § 95-96 [8]).

Окрім специфічних умов правомірності втручання у права, які передбачені Конвенцією чи протоколами до неї щодо кожного окремого права, є низка умов легітимності втручання, які є загальними щодо усіх неабсолютних прав. Кожне покарання, яке застосовується до особи і обмежує права, гарантовані Конвенцією чи протоколами до неї, повинне узгоджуватись з цими загальними вимогами, які стосуються, по-перше, правової підстави для призначення покарання, тобто кримінального закону; по-друге, передбачених цим законом правил призначення покарання; по-третє, пропорційності виду та розміру призначеного особі покарання до мети, задля забезпечення якої особу притягають до кримінальної відповідальності (тобто йдеться про баланс індивідуального права засудженого, яке обмежує покарання, та суспільного інтересу).

Права людини, гарантовані Конвенцією та протоколами до неї, можуть бути обмежені лише у випадку, коли втручання у ці права здійснюється відповідно до закону. Кримінальний закон, на підставі якого особі призначається покарання, повинен відповідати вимогам, передбаченим у ст. 7 Конвенції “Ніякого покарання без закону”. У своїх правових позиціях ЄСПЛ визначив, що у контексті вказаної статті кримінальний закон повинен бути чітким, доступним та передбачуваним [9, с. 49]. Окрім того, у призначенні покарання ЄСПЛ повинен керуватися тим законом, який діяв на час вчинення злочину, з урахуванням правил про зворотню дію кримінального закону в часі.

Інший аспект озвученої проблематики стосується правил призначення покарання. Загальні вимоги до цих правил впливають з гарантій, передбачених ст. 14 “Заборона дискримінації” та ст. 4 Протоколу № 7 “Право не бути притягненим до суду або покаранням двічі”. Зокрема, у низці справ ЄСПЛ звертався до розгляду питання про те, чи узгоджується із гарантіями, передбаченими ст. 14 Конвенції, неможливість призначення певних видів покарання окремим категоріям засуджених. Наприклад, у

справі Khamtokhu and Aksenchik v. Russia [10] заявники скаржилися на гендерну та вікову дискримінацію у правилах призначення покарання у виді довічного позбавлення волі. Предметом оскарження стала законодавча заборона призначати довічне позбавлення волі жінкам, особам, які вчинили злочини у віці до 18 років і чоловікам, які досягли 65 років на час засудження. На думку ЄСПЛ неможливість призначення довічного позбавлення волі жінкам, особам до 18 років та понад 65 років переслідує законну мету - сприяти принципам справедливості та гуманності, що вимагають, щоб правила призначення покарання враховували вік і "фізіологічні характеристики" різних категорій правопорушників (ECtHR, Khamtokhu and Aksenchik v. Russia, § 70 [10]). У результаті ЄСПЛ прийшов до висновку про наявність розумного співвідношення (пропорційності) між використаними засобами та законною метою в оскаржуваній справі, а тому оскаржувані винятки не є забороненою різницею в ставленні для цілей ст. 14, взятій у поєднанні зі ст. 5 Конвенції. Також ЄСПЛ не знайшов порушення принципу рівності у встановленні різних умов (термінів покарання, які засуджена особа повинна відбутися) для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залежно від тяжкості вчиненого злочину (ECtHR, Gerger v. Turkey [11]).

Третій з виділених стандартів призначення покарання, які гарантує Конвенція, є вимога про пропорційність покарання. Така пропорційність передбачає встановлення справедливого балансу між, з однієї сторони, суспільним інтересом покарати особу і попередити вчинення нею нових злочинів та, з іншої - правами кожної конкретної особи, якій призначається той чи інший вид та розмір покарання, не зазнати надмірного втручання у права, гарантовані ЄКПЛ чи протоколами до неї.

І хоча ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що питання про призначення особі конкретного виду та розміру покарання не належить до

його компетенції (ECtHR, T. v. the United Kingdom, § 117 [12]), він відходить від цього правила, коли ставиться під сумнів дотримання стандарту пропорційності обраного винній особі покарання. Питання про пропорційність призначеного покарання стає предметом аналізу ЄСПЛ 1) якщо покарання за своєю суттю, матеріально-правовою природою є втручанням у те чи інше право особи, гарантоване Конвенцією чи протоколами до неї (наприклад, ECtHR, Ismaylov v. Russia [13]); 2) у випадку застосування кримінально-правової норми до особи, в тому числі призначення покарання, у відповідь на реалізацію нею права, передбаченого ЄКПЛ або протоколами до неї (наприклад, ECtHR, Vyerentsov v. Ukraine [14]). У першому випадку постає питання про те, що сам захід стягнення – покарання – за своєю правовою природою, змістом передбачених обмежень є втручанням у право особи (наприклад, конфіскація майна обмежує право особи вільно володіти своїм майном). У другому випадку не ставляться під сумнів ті правообмеження, які закладені в покарання, але аналізується сам факт притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення їй покарання на предмет пропорційності втручання у гарантоване ЄКПЛ чи протоколом право або свободу.

Незважаючи на зовнішню відмінність обох категорій справ, в яких оцінюється пропорційність покарання, ЄСПЛ в обох випадках у вирішенні питання про дотримання балансу бере до уваги схожі обставини. Пропорційність втручання у право, гарантоване Конвенцією або протоколом до неї, ЄСПЛ визначає аналізуючи такі критерії як природа та суворість покарання (ECtHR, Cumpănă and Mazăre v. Romania, § 111 [15]). ЄСПЛ зазначає, що покарання є пропорційним якщо його вид та розмір не становлять для особи персональний і надмірний тягар (ECtHR, Ismaylov v. Russia [13]). Поєднання основного та додаткового покарань, за загальним правилом, не порушує принципу пропорційності, якщо застосування

одного основного покарання не досягне цілей попередження та виправлення засудженого. Однак якщо таке додаткове покарання буде становити надмірний та персональний тягар для засудженого, то воно не узгоджуватиметься з принципом пропорційності.

Для того, щоб покарання було пропорційним, ЄСПЛ рекомендує державам призначаючи покарання враховувати такі обставини як ступінь вини, ступінь тяжкості вчиненого злочину, кількість злочинних діянь (ECtHR, *Skałka v. Poland*, § 41 [16]).

Висновки з проведеного дослідження. Покарання є легітимним (правомірним) винятком з прав та свобод, гарантованих Конвенцією, якщо дотримані умови обмеження цих прав та свобод. Покарання вважається таким, що не узгоджується зі стандартами прав людини, закріпленими у Конвенції, якщо у статтях Конвенції або протоколах до неї встановлено пряму заборону на застосування цього виду покарання; коли покарання обмежує право людини, яке відповідно до Конвенції є абсолютним та не допускає жодних винятків; не витримані усі умови легітимності втручання у право, передбачені Конвенцією. У статтях Конвенції визначено умови правомірності втручання у кожне право та свободу людини, але низка таких стандартів є загальними щодо усіх прав та свобод, обмеження яких допускає цей міжнародний акт. Ці стандарти формують вимоги, по-перше, до правової підстави для призначення покарання, тобто кримінального закону; по-друге, до передбачених цим законом правил призначення покарання; по-третє, пропорційності обраного судом виду та розміру покарання до мети, задля забезпечення якої особу притягають до кримінальної відповідальності. Ці вимоги впливають з гарантій, передбачених ст. ст. 7, 14 Конвенції, ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції, та принципу пропорційності втручання у реалізацію прав, гарантованих Конвенцією. ЄСПЛ оцінює чи дотриманий принцип пропорційності при призначенні покарання, якщо покарання за своєю правовою природою є

втручанням у те чи інше право особи, гарантоване Конвенцією, або у випадку, коли застосування кримінально-правової норми до особи, в тому числі призначення покарання, є відповіддю на реалізацію нею права, передбаченого ЄКПЛ або протоколами до неї.

Література

1. Задоя К.П. Еволюція правових позицій Європейського суду з прав людини щодо "непом'якшуваного довічного позбавлення волі (irreducible life sentence)" та їх значення для кримінального права України / К. П. Задоя // Адвокат. 2013. № 8. С. 27-30.
2. Рабінович П.М. Фундаментальні поняття кримінального права: інтерпретація Страсбурзького суду // Юридична Україна. 2011. № 11. С. 4-7. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Yurukr/2011_11/03.pdf
3. Сорока О.О. Реалізація практики Європейського суду з прав людини у кримінальному праві України. Дис.. ... к.ю.н. Спец. 12.00.08 / Сорока Олена Олександрівна – кримінальне право і кримінологія; кримінально – виконавче право. Київ, 2015. 254 с.
4. Хилюк С.В. «Злочин і кара» у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод / С.В. Хилюк // Часопис Академії адвокатури (Електронне видання). 2015. № 3. С. 108-125.
5. Хім'як Ю.Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини. Дис. ... к. ю. н. Спец. 12.00.08 / Хім'як Юрій Богданович – кримінальне право і кримінологія; кримінальновиконавче право. Київ, 2011. 261 с.
6. Човган В. Довічне відбування життя, або життя після смерті в Україні. URL: <http://khpg.org.ua/en/index.php?id=1392728858>.
7. ECHR, Petukhov v. Ukraine. – 12 March 2019. – Application no. 41216/13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.

8. ECHR, Taranenko v. Russia. – 15 May 2014. - Application no. 19554/05.
URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142969>
9. Хилюк С.В. Правило *nullum crimen sine lege* в інтерпретації Європейського суду з прав людини / С.В. Хилюк // Підприємництво, господарство і право. 2013. № 4. С. 47 – 52.
10. ECHR, Khamtokhu and Aksenchik v. Russia. – 24 January 2017. – Applications nos. 60367/08 and 961/11. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170663>.
11. ECHR, Gerger v. Turkey. – 8 July 1999. - Application no. 24919/94.
URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58272>
12. ECHR, T. v. the United Kingdom. – 16 December 1999. – Application no. 24724/94. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58593>
13. ECHR, Ismayilov v. Russia. – 6 November 2008. – Application no. 30352/03. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89412>.
14. ECHR, Vyerentsov v. Ukraine. – 11 April 2013. – Application no. 20372/11. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118393>.
15. ECHR, Cumpăna and Mazăre v. Romania. – 17 December 2004. - Application no. 33348/96. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67816>
16. ECHR, Skalka v. Poland. – 27 May 2003. - Application no. 43425/98.
URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61105>.

References

1. Zadoya K.P. Evolutsiya pravovykh pozytsij Jevropeyskogo sudu z prav lyudyny schodo 'nepomyakshuvanogo dovichnogo pozbavlennya voli (irreducible life sentence)' ta yikh znachennya dlya kryminalnogo prava Ukrayiny / K. P. Zadoya // Advokat. 2013. № 8. S. 27-30.
2. Rabinovych P. M. Fundamentalni ponyattya kryminalnogo prava: interpretatsiya Strasburz'kogo sudu // Yurydychna Ukrayina. 2011. № 11.

- S. 4-7. URL:
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Yurukr/2011_11/03.
3. Soroka O.O. Realizatsiya praktyky Yevropejskogo sudu z prav lyudyny u kryminalnomu pravi Ukrainy. Dys.. ... k.yu.n. spets. 12.00.08 – kryminalne pravo i kryminologiya, kryminalno-vykonavche pravo/ Soroka Olena Oleksandrivna – Kyiv, 2015. 254 s.
 4. Khyliuk S.V. 'Zlochyn i kara' u Konventsii pro zakhyst prav lyudyny ta osnovopolozhnykh svobod / S. V. Khyliuk // Chasopys Akademii advokatury (Elektronne vydannya). 2015. № 3. S. 108-125.
 5. Khim'yak Yu.B. Garmonizatsiya kryminalnogo prava Ukrainy z praktykoyu Yevropejskogo sudu z prav lyudyny. Dys. ... k. yu. n. Spets. 12.00.08 / Khim'yak Yurii Bogdanovych – kryminalne pravo i kryminologiya, kryminalno-vykonavche pravo. Kyiv, 2011. 261 s.
 6. Chovgan V. Dovichne vidbuvannya zhyttya, abo zhyttya pislya smerti v Ukraini / V. Chovgan. URL:
<http://khpg.org.ua/en/index.php?id=1392728858>.
 7. ECHR, Petukhov v. Ukraine. – 12 March 2019. – Application no. 41216/13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.
 8. ECHR, Taranenko v. Russia. – 15 May 2014. - Application no. 19554/05. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142969>.
 9. Khyliuk S.V. Pravylo nullum crimen sine lege v interpretatsiji Yevropejskogo sudu z prav lyudyny / S.V. Khyliuk // Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2013. № 4. S. 47 – 52.
 10. ECHR, Khamtokhu and Aksenchik v. Russia. – 24 January 2017. – Applications nos. 60367/08 and 961/11. URL:
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170663>.
 11. ECHR, Gerger v. Turkey. – 8 July 1999. - Application no. 24919/94. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58272>.

12. ECHR, T. v. the United Kingdom. – 16 December 1999. – Application no. 24724/94. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58593>
13. ECHR, Ismayilov v. Russia. – 6 November 2008. – Application no. 30352/03. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89412>.
14. ECHR, Vyerentsov v. Ukraine. – 11 April 2013. – Application no. 20372/11. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118393>.
15. ECHR, Cumpănă and Mazăre v. Romania. – 17 December 2004. - Application no. 33348/96. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67816>.
16. ECHR, Skalka v. Poland. – 27 May 2003. - Application no. 43425/98. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61105>.